

Baráthosi Balogh Benedek

A HUNOK HÁROM
VILÁGBIRODALMA

"Magyar Őskutatás" Kiadása

Baráthosi Balogh
Benedek

A HUNOK HÁROM
VILÁGBIRODALMA

"Magyar Öskutatós" Kiadósa

BUENOS AIRES 1974.

Todos los derechos reservados por © 1974.
Ladislao Eugenio Fehér - Buenos Aires
Hecho el depósito que establece la ley 11.723.

A KIADÓ ELŐSZAVA

BARÁTOSI BALOGH BENEDEK könyveit az óhazai "történelmi materializmus marxista ujjaértékelői" törölték a tudományos értékek "raktár-listájáról".

Megokolás: "erős nemzeti öntudatot kívánt serkenteni a nomád Turán harcias szellemével." Ez az óhazai marxista "ítélet" számunkra a legjobb ajánlás BARÁTOSI BALOGH BENEDEK munkáinak újra kiadására. Az "ítéletet" a budapesti "Tankönyvkiadó" egyik 1973-ban megjelent közleményéből vettük és ezzel felmértük veszélyes szándékat a hivatalos történelmi köröknek, amelyből azt olvassuk ki, hogy a "nemzeti öntudat" valami fogyatékos ságot lát a minden néppel veleszületett hazaszeretetben és a nemzeti öntudatban.

Ez a két utolsó fegyver a magyarság kezében, hogy az őt körülvevők tengerében végleg el ne vesszen. A költő szavát idézve "A sirt, hol Nemzet süllyed el, Népek vesznek körül..." ma odamódosult, hogy a szomszédságszemében nem "gyász könny", hanem ellenkezőleg öröm könnyek ülnek. A mesterségesen legyengített, kigunyolt, ócskaságok lomtárába utalt hazaszeretet és nemzeti öntudat a "tankönyvvel" fiatalságunk lelkét mérgezi. Rosszabb, mint a kapitalista országokat előzőnlő kábítószer, lélekölő mákony! Ezért közöljük újból ezt az otthon elpusztított, külföldön hiányzó kötetet a HUNOK HÁROM VILÁGBIRODALMA címmel hogy valami egészséges mégis maradjon...

A BARÁTOSI-sorozatból ez már a második, amely a "MAGYAR ŐSKUTATÁS" könyvei közt megjelenik. Tartalma és rövidre fogott ismertetője a "MAGYAR ŐSKUTATOK BARÁTI KÖRE" toborzójából ismert, de itt megismétlem, hogy a szervezetlen közönség is tudomást vehessen róla: "K. e. - 1582-ből idézi az első adatot a SZERZŐ a hunokról és végig kíséri történelmüket tömény adatolással, tények felsorolásával egészen A T T I L A haláláig. Térben is időben is könnyedén, a népszerűsítő, de alaposan tájékozott stílusával feltárja a nagy hun nép történetét. Bár adatait megfontolt forrásmunkákból meríti, leírása a három hun birodalomról olybá tűnik, mint egy élményszerűséggel ható film: élvezetes és egyben ismeretgazdag tanulmány. Nem vész el a részletekben, de a nagymultu nép fény-árnyék történeti kettőssége mégis érzékelhető minden sorában. Híres hun uralkodók, véres csaták sora vonul fel előttünk, de a morc harcosok mögött kicsillan a tiszta és lélekemelő szellemtörténelmi adattár sápadt, aranyfénye is..."

Meggyőződésemmé tehát, hogy ez az új kötet új nyereség is!

Buenos Aires, 1974 Karácsonyán

Fehérné, Walter Anna, kiadó

ELŐSZÓ ÉS BEVEZETÉS

Hunor és Magyar, két egytestvér, így élt ez a magyar nemzet tudatában hosszú évezredekken keresztül. Ugy száz évvel ezelőtt aztán, a mi „drága jó barátaink” nekifogtak s a tudomány legujabb vívmányaira hivatkozva, elperelték tőlünk még a romjait is annak az ősi kincstünk képező nemzeti hagyománynak, amelyet a kereszténység fölvétele után lassankint feledni kezdtünk. Iskolakönyveink s a tudósok munkái csak úgy hemzsegték attól az igazságnak kiabált állítástól, hogy nekünk, magyaroknak semmi közünk Atilához s az ő dicső nemzetéhez. Annyira ment a gyalázkodás, hogy tudománytalannak, szándékos hamisításnak mondták minden olyan megnyilatkozást, amely az ellenkezőt merte említeni. Akadt magyar tudós is, aki azt mondogta, hogy a hun mondák akkor kerültek a magyarság tudatába, amikor a németek nagy Nibelungenlied-je egy lehullott levele a magyar földre esett.

És mit ad Isten. Alig pár évvel ezelőtt egy nagy német tudóstól, dr. Schröfl Alajosról megjelenik egy könyv: „Der Uhrdichter des Liedes von der Nibelungen-Not und die Lösung der Nibelungen-Frage.” A német tudós 600 oldalas munkájában bizonyítja be, hogy: „a Nibelungen éneket Esztergomban írta Geyza Árpád házi fejedelem felszólítására egy Pilgrin (Peregrinus) nevű passauai hittérítő, akit a németiség és kereszténység felé

erősen hajló fejedelem esztergomi udvarába hívott a pogány magyarság megtérítésének előmunkásául. Pilgrin eposzát olyan hősi énekek alapján írta, melyeket Geyza fejedelem választott ki erre a célra és amelyek Atilla személye körül forogtak, mert a fejedelem Atilla dicsőítésére akart hősi eposzt íratni". Hát bizony ebből kiderült, hogy a német népnek ez a legnagyobb büszkesége az örökbecsű Nibelung ének, magyar földön íródott egy Árpádházi magyar fejedelem parancsára, aki akarta, hogy legyen.

Azt is hirdetik, hogy a hunok az ismeretlenség homályából törtek elő a Kr. u. V. században s mint barbár, műveletlen hordák száguldottak végig a „Nagy és mívelt“ Európán. Csak a legújabb időben derült ki az igazság, mert újabb kútfők kerültek a tudomány birtokába.

Mikor Turáni könyveim terveit elkészítettem, az járt az eszemben, hogy a hunokról szóló kötetnek olyan szépnek kell legyen, amilyen szépet csak a magyar gyerek írhat a hun apáról. Most aztán, mikor rá került a sor, gond ül a lelkemre, hogy milyen is legyen az a szépnek álmódott kötet. Először arra gondoltam, hogy pompásan csillogó ruhába öltöztetve mesélem el az előttünk feltárult multakat s a toll művészetének minden varázsával markolok a lelkébe olvasóimnak. Olyan apoteozisfelére gondoltam, ahol több a virág, mint a mag, s amelyet az olvasó úgy megszeretne, mint valami virágzó hímes mezőt. De a virágnak még nincsen magja, az én kötelességem pedig, nem a virágok összeszedése, hanem a magvetés. Így lettem aztán kötetemben hűséges krónikás, aki nem a színek tarkaságával, de az igazság valóságával akar minden magyar lélekhez

közelférközni. És hiszem, hogy aki e kötetkémet végigolvassa, annak büszkébben dobban meg a szíve, mert hun apánk története olyan dicső, nagy és régi, amilyen-nel a földkerekség egyetlen népe sem dicsekedhetik.

A magyar múlt és ennek hun vonatkozásai eddig egy óriási khaost képeztek. Amennyire helyünk engedi, igyekszem rendet teremteni. Különösen ismeretlen a magyarság előtt hun apánk legősibb története. Ennek ősmertetésére fektetem hát a főszílyt s csak a fennmaradó kisebb részen beszélek Atilla hun birodalmáról, melyről mégis minden magyar sokat tud. Az avarokról szóló részt is ezért hagytam el s majd egyik következő kötetemben fogom pótolni. Talán még Atilláról is ejthetek később pár szót.

A hun nép neve a világtörténelem örökre megmaradó lapja. Hogy erre a lapra aztán annyi dicsőség mellett, oly sok sötétséget is irtak, azt éppen a mai nemzedék értheti meg a legjobban, mikor a háborús ellenség a legképtelenebb gazságokat fogta reánk. Még ma is gyűlölködik és rágalmaz, pedig második évtizede élünk a „békében“. Még fegyvertársaink is tele voltak és vannak igaztalan előítéletekkel.

A hunok európai uralma idejéből elég számos kútfő maradt reánk, Európa különböző népeinek irodalmában. Magyar krónikásaink is sokat mesélnek Atilláról, de a hunok ősi multjára sem a külföldi, sem az itthoni források nem nyújtanak tájékozást. A magyar krónikások ugyan feljegyezték Atilla néhány őst, ezekre a feljegyzésekre azonban kisütötték a „modern“ történészek, hogy krónikásaink ezeket az ősokeket az ujjukból szopták, mert hiszen nem volt, nem lehetett

élő hagyomány. Pray, Horváth István és Gyárfás István is kiváló dolgozatokat írtak a hunokról.

Egy székely közmondás azt mondja, hogy „a huncutságot még a tyuk is kikaparja.” Hát azt a nagy huncutságot, amit a hunokkal és krónikásainkkal szemben elkövettek, szintén kikaparták a mesterségesen reárákott hazugságok alól.

A XVII. században Khinában élt nagytudású misszionáriusok megösmarkedtek a régi khinai történeti könyvekkel. Ekkor látták meg, hogy az emberiség történetének olyan ismeretlen fejezetei vannak megírva ott, amelyek tudása nélkül az emberiség egész története érthetetlen lenne. És a tudós atyák elkezdették ezeket a forrásmunkákat kivonatolni, lefordíttatni. Attól fogva többen hatoltak be a khinai nyelv igen nehéz titkaiba s már egész sora van a khinai kútfőknek európai nyelvekre lefordítva. De Guigne, Herbelot, Remusat, Klapproth, Brouset stb. munkái már a forrásokból olyan nagy mennyiséget közöltek, amelyek a hun kérdés egész tömegére világot derítettek. A XIX. század második felétől pedig nemcsak a régi források ellenőrzését és helyesbítését nyújtották a khinai kútfőkkel foglalkozó tudósok, hanem teljes fordításokat is adtak, úgyhogy ma már ezeket majdnem olyan jól használhatjuk, mint az eredetieket.

Az újabb kutatók közül legnagyobb érdeme De Groot-nak van, aki: *Khinesische Urkunden zur Geschichte Asiens* című művében talán leghűbben tolmácsolja a khinai kútfőket. Nagy érdeme van rajta kívül Chavannes-nek és Leggének is, akik fordítási hűségben még De Groot-ot is felülmulják. A khinai források közül a *Si-ki* (történeti írások) a leggazdagabb tárháza

a hunok őstörténetének. Ennek szerzője Sze-ma-csen, aki Kr. e. 145—87 között élt. A munka 200-nál több kötet. Más khinai történeti könyvekben is találunk a hunok történetére vonatkozó becses és részletes följegyzéseket. Három évezreden keresztül kísérik nyomon a hunokat a khinai források. Ezekből tudjuk meg, hogy Atilla hun világbirodalma csak másod, sőt harmadik virágzása volt a hun dicsőségnek. Magyar nyelven a néhány hónappal ezelőtt még elég fiatalon és váratlanul elhunyt Turcsányi Tihamér foglalkozott e kérdéssel. Csodálatos nyelvtudása lehetővé tette, hogy nemcsak az európai, hanem néhol még a khinai forrásokat is fölhasználja. Bele is fogott a hunok történetét tárgyaló nagy munkájába. A két kötetre tervezett műből az első kötetet el is készítette. Ez a hunokat a legrégebb kortól kíséri nyomon, majdnem az ázsiai nagy hun birodalom összeomlásáig. A nagy értékű kéziratot talán sikerül közkinccsé tenni, ami azért volna fontos, mert a források legnagyobb részét fordításban idézi. Jelen munkámnál Turcsányi kéziratát dióhéjba szorítva — követem egész megszakadásáig, de felhasználtam a fennebb emlegetett kútfőket is.

A khinai forrásokból az a furcsa dolog kerekedett ki, hogy a magyar krónikások által Atilla őseiként felsorolt nevek megegyeznek az egykorú khinai följegyzésekkel, pedig a két feljegyzés között majdnem másfélezer esztendőcske van. Azt hiszem, hogy ennél erősebb bizonyítékot senki sem szolgáltatott még a magyar krónikások megbízhatóságára nézve. Bizony, népi hagyományokból kellett, hogy leírják munkáikat akkor, amikor még a hagyományok életben voltak. Hun apácskánk története így olyan régi, mint az egyiptomi piramisok. . .

Nem hiszem, hogy lenne magyar, aki
nem büszke Atilla apánkra. Én, az egy-
szerű krónikás elmondom most azt, amire
Atilla apánk volt büszke!

Budapesten, 1930. év július hó.

Baráthosi-Balogh Benedek.

I.

A HUNFAJTA NÉPEK LEGRÉGIBB TÖRTÉNETE.

Valamely nép őstörénetét kideríteni lehetetlenség.
Nem lehet megállapítani azt, hogy a családból,
nemzetségből és törzsből mikor született meg a nép.
Ez az oka, hogy minden nép őstörénete teljesen bizony-
talan. A történeti tények helyett mondák kerülnek a
köztudatba, amelyek rendszeresen jóval a nép megszü-
letése után keletkeznek. A mondákban is van történeti
mag, de annyira átszőve a nép dicső származását célzó
mesékkel, hogy kihámozása igen nehéz.

A népnevekkel is furcsán vagyunk. A legtöbb
népnév csak később felvett vagy reáragadt elnevezés.
Ami nem ilyen, annak legtöbbször „ember“ a jelentése
az illető nép nyelvén. A legszemléltetőbb példa erre a
saját nemzetünk neve, mely az írott emlékekben és a
ma élő népek nyelvén legalább húszféle változatban
fordul elő. A világ legnagyobb nemzetének, a khinainak
ma sincs önálló nemzeti neve. Mai nevüket a hunoktól
kapták, akik őket a leghatalmasabb khinai hűbéres
állam neve után Csin-eknek nevezték.

A hunok a legrégebb történeti időkben nem képez-
tek nagyobb nemzeti egységet. A kisebb-nagyobb tör-
zsek önálló fejedelmek alatt állottak s hosszú időn

keresztül minden törzs külön éli a maga nemzetségének életét. A khinai forrásokban az ősidőkben csak a törzsnevek szerepelnek. A legrégebbi följegyzésekben Dsong és Tik a hunok neve.

Bevezetésünkben elmondottam, hogy a hunok őstörténetének egy olyan szakasza tárul fel előttünk a khinai forrásokból, amelyről eladdig sejtelmünk sem volt. Khina őstörténete a mesebeli ősidőkkel kezdődik. Érdekes, hogy már ezekben a legrégebbi mesés történeti időkben is szerepelnek a hunok. A Siki c. történeti könyv írja, hogy Ti-hoang császár északon visszaveri a hiungnokokat. A mi szempontunkból e pillanatban mellékes az, hogy Ti-hoang csak mesebeli, vagy élő személy-e. A legfontosabb az, hogy a legősibb khinai hagyományokban már a khinaiakkal együtt szerepelnek a hunok is. Hoang Ti a „föld császárat” jelenti. Némely felfogás szerint ebben a névben a hunok ősi neve szerepel, amiből arra következtetnek, hogy a khinai állam népe, vagy Khina ősi népének nemzetté tömörítője, hun volt. A hagyományokból tehát egész bizonyossággal megállapítható, hogy már a történelem előtti időkben a hun és khinai nép, egymás szomszédjai voltak. A különféle névvel emlegetett hun törzsek egységét a tudomány már tisztázta. A khinai történészek megállapítása szerint is Jau és Szum idejében (Kr. e. a XXIII. században) hegyi dsongoknak, a Hia dinasztia idejében (Kr. e. 2000 körül) Hi-un-nu-nak, a Csó dinasztia idejében (Kr. e. 1000 körül) Hien-jun-nak, a Hanok idejében (Kr. születése körüli idők) hiung-nó-nak nevezik a hunokat.

A khini mondáskor Kr. e. a XXVIII. században már félig történeti korrá változik. Az öt császár korszakában Szün császárról említik a Kr. e. XXIV—XXIII.

században, hogy 5000 li hosszú területen keresztül eljutott a meg nem művelt földekhez s nyugaton meghódította a dsongokat, szákákat, kuszukat, tikeket, kiangokat, északon pedig a hegyidsongokat. Jü császárról pedig az van feljegyezve, hogy előtte meghódolnak a kienlien, száka, kuzu és nyugati dsongok. Ezeknek a följegyzéseknek a fontosságát emeli az, hogy már a szákákat is megemlíti. A kuzu név, amint a későbbi források megerősítik, az ugor népek neve a khinaiban. Ha elfogulatlan szemmel mérlegeljük ezeket a följegyzéseket, meg kell állapítanunk, hogy a Kr. e. XXIII. században nemcsak szerepelnek már a hun törzsek, hanem akkorra már olyan multjok van, hogy fajtájukból négy önálló nép alakul ki: a dsong, a száka, az ugor és a kiang. Ezek már nem törzsnevek, hanem külön országoknak és népeknek a neve. Hogy egy ilyen szétváláshoz hosszú idő szükséges, azt fölösleges megemlíteni. Ha az így eltelt időt mérlegeljük, meg kell állapítanunk, hogy a szumer népek után Ázsia legrégebbi történettel bíró népe a hun, melynek ősi jellegével a ma élő népek közül csak a khinai vetekedhetik.

Ami a hunokra vonatkozó khinai följegyzések jellegét illeti, ezek majdnem tisztán és kizárólag hadijelentések, melyekben a khinai évkönyvek felsorolják a hunok betöréseit, az ellenük vívott harcokat, győzelmeket és veszteségeket. Legtöbbször semmi magyarázatot nem fűznek a pusztá eseményekhez. Így aztán a hunoknak ez a két és félezer éves története meglehetősen egyhangú, melybe némi életet csak a történet bölcséleti következtetések vihetnek. Jelen munkámban a khinai évkönyvek elbeszéléseit — bár csak kivonatossan — nyomom követem.

Vessünk egy pillantást arra a területre, melyen a leírandó események lejátszódtak. A Kr. e. III. évezred közepétől fogva a Hoanghó folyó nagy könyökanyarulatától délre és délkeletre találjuk azt a népet, amelyet ma khinainak nevezünk. E nép lakóhelye dél felől csak gyöngébb idegen törzsektől lehetett lakva, mert egész történeti életükben ezen az oldalon van legkevesebb bajuk. Kelet felől a tengerpart környékén szintén csak gyöngébb idegen törzsek lakhattak, akik hamarosan beolvadtak a khinai népbe. Ezekkel szemben nyugaton és északon a népes hun törzsek lakását találjuk. A khinai nép békeszerető, engedelmes, letelepedett földművelő volt, a hunok pedig állattenyésztő nomádok, akik nem szerették a földművelést s nem tűrték a helyhezköttiséget. Állandóan lovon járó, mozgékony, harcias és kalandvágyó nép voltak, kiknek egyetlen regulája a harci fegyelem volt.

Ha egy nomád és egy földművelő nép, még ha kisebb vérbeli ellentétekkel is, mint a khinai és a hun, egymás mellé kerül, lehetetlenség az egymással való békés érintkezés. A nomád nép szegényebb s az időjárás szeszélyeinek még jobban alárendelt, mint a földművelő. Ezért ösztönösen igyekszik megszerezni azt a jót, ha kell erőszakkal is, amivel a földművelő rendelkezik. Vele szemben a földműves igyekszik megvédeni nehéz és kitartó munkájának gyümölcseit. Ebből adódik a nomád és földművelő között az az örökös harc, amelyet talán a legszembetűnőbben éppen a hunok és a khinaiak története szemléltet. Arra is iskolapélda e két nemzet története, hogy a nomádkodásba belefáradt, az örökös harcokban kimerült, vagy a fegyverrel legyőzött nomádból miképpen lesz letelepedő földműves. Történetünk

folyamán látni fogjuk, hogy ezeken a módokon a hun törzsek százai veszteket bele a khinai népbe s beléjük olvadva vérfrissítésükkel és harcias természetükkel megerősítve azt, képessé teszik arra, hogy a hunokkal szemben megállhassák a helyüket, később arra is, hogy a hun birodalmat romokba sodorják. Másfelől nyomon követhetjük azt a jelenséget, hogy a hun törzsek az ősidőkben miképpen kényszerítik kivándorlásra és szorítják egyre keletebbre a khinai népet. Mencius, a nagy khinai bölcsész, írja egy helyen: „Egykor, amikor Thai király még Pinben lakott, a tikhunok folytonos betöréseket intéztek földjére. Adott nekik prémeket és selymeket és mégis szenvedett tőlük. Adott nekik gyöngyöket és drágaköveket és mégis szenvedett tőlük. Adott nekik kutya- és lovakat és mégis szenvedett tőlük. Mikor ezt látta, összegyűjtötte öreg embereit s így szólt hozzájuk: Amit a tikhunok akarnak, az az én földem... E miatt elhagyta őket és a Ki hegység lábához költözött.“ A hun népek, ahogy ezekből is látjuk, zsákmányolni jártak Khina területére s hosszú és örökös hadjárataiknak ez a magyarázata. Minél gyöngébb volt az apró hűbér-országokra szakadt s egymással folytonosan marakodó Khina, annál gyakoribbak a hunok betörései. Másfelől ha erős kezű uralkodó kerül Khina élére, megriktulnak a hun támadások s néha évekig nem történik ilyenről említés.

A biblia az egész emberiséget Ádámtól származtatja. Hasonló felfogás domborodik ki a khinai történelemből. Khina ősidőktől fogva saját népét és országát tartotta a világ közepének s megszokta azt, hogy mindenkit tőle származottnak és alattvalójának nézett. Erre a felfogásra vezethető vissza az is, hogy a huno-

kat a khinaiaktól származtatja. E monda szerint a Kr. e. II. évezred kezdetén Kie khinai császár feleségének két fehér kutyáikra születik. Ezekből a kutyafiaktól származnak a szomszédos hundsongok és hun népek. A nevük jelölésére használt írásjel tényleg kutyát és hegyet jelent. A khinai gög és elméskedés szülhette aztán a mondanak ezt az alakját, mert ugyancsak khinai forrásokból ösmerjük azt a változatot, hogy a dsong király a „Négy-hegy-anya“ gyermekének mondotta magát.

Az állatoktól való származást az ősidőkben majdnem minden népnél megtaláljuk. Ez az animisztikus vallásos felfogás következménye. Ha más népek állítják az állatoktól való származást vagy az ezekhez való hasonlatosságot, úgy legtöbbször gúnyra gondolhatunk. A Magyarországra betört mongolokat mi is kutyafejű tatároknak neveztük. Atilla népét s a kalandozó magyarokat a német kútfők szintén kutyafejűeknek nevezik.

A főntebb említett Thai király esetét a Kr. e. II. évezred kezdetéről jegyezték föl. Khinai miniszter volt az őse, akinek kötelessége volt a gabonatermelésre felügyelni. Állását veszítve, elmenekül a hunok közé, népével és rokonságával. Szívesen fogadják s ő megtanítja a befogadó hun törzset is a földművelésre. Ezzel olyan jóllétet teremt, hogy még más hun törzsek is odaköltöznek. Ezek is földművelőkké lesznek, de megtartják hun szokásaikat még 300 év múlva is. Ennyi idő után történik ugyanis a főnt említett nomád hunok támadása. Az elvonuló királlyal vele megy az ottani hunság is. A krónikák annyit jegyeznek föl, hogy életmódjukban csak az a változás történt, hogy új hazájukban fallal kerített várost és állandó lakásokat építenek. A Hia dinasztia uralkodásától kezdve kapjuk aztán a meglehe-

tős pontos és állandó leírásokat a krónikában. Nagyjában vegyük rendre ezeket.

Kr. e. 1766-tól a tikhunokkal gyűlik meg a Sàng dinasztíának a baja. 1718-ról az van följegyezve, hogy a hosszú harcok után békét kötnek a tikhunokkal s ezeknek követsége felkeresi a császár udvarát. 1078-ból írják, hogy a császár a tikhunok között nagy méltóságokat osztogat. Ebből nyilvánvaló, hogy ezek a hunok legalább részben elösmerték a császár főnnhatóságát. Érdekes, hogy ebben az időben a hunfajta népeket színek szerint nevezik el.

A khinai öt égtájat ösmer. Kelet, nyugat, észak, dél és közép. Ezeket a tájakat különféle színekkel jelölték. A közép színe a sárga volt. Észak színe a fekete, nyugaté a fehér, délé a vörös, keleté pedig a kék volt. A legrégebbi évkönyvekben a népek különböző törzseit a lakásuk irányának megfelelő színek szerint nevezik meg. A vörös-hun délen, a fehér-hun nyugaton, a fekete pedig északon lakó törzseket jelent. A Kr. e. XVIII. század végén megjelenik a sárga-hunok neve is, ami azt bizonyítja, hogy a hunok egy része magában a középbirodalomban telepedett meg. Pár száz esztendő múlva ezek a Khinába beköltözött törzsek beolvadnak a khinai népbe.

Nem szabad szem elől tévesztenünk, a khinai történetíróknak azt a szokását, hogy mindegyre egész népek meghódításáról és kiirtásáról beszélnek akkor is, amikor csak egyszerű győzelemről van szó. Ezt tanúsítja az a nagyon sok eset, amely elbeszéli egy-egy nép kiirtását s pár sorral alább nyugodtan írja tovább, hogy az éppen most kiirtott nép újra támad, sőt győzelmet arat. Legkeservesebben ismerik be a khinai történetírók a vere-

ségeket. Különösen, ha olyan földterületről van szó, amely a császár személyes fönnhatósága alá tartozik, vagy olyan hadseregről, amelyet a császár maga küld ki, sohasem írják le a vereség szót, mert ez felségsértés volna a császár iránt.

Ebben a korban a khinai hűbérállamok közül Csóu volt a leghatalmasabb. Népe nagy része hun származású s talán éppen ez okozza harciasságát. A khinai évkönyvek még századok múlva is szemére dobják Csóu népének a hun származást, az uralkodónak pedig azt, hogy a nyugati dsongokkal való szövetségének köszönheti trónrajutását.

Kr. e. 1582-ben említik először a krónikák, hogy a sivatagon túl lakó új hun törzsek küldenek követséget a khinai udvarba. Valószínű, hogy ez olyan hírszerző követség lehetett, amelynek feladata volt szétnézni, vajjon alkalmas-e a kiszemelt terület zsákmányolásra. 1449-ről azt olvassuk, hogy egyik nyugati dsong törzs nagy ajándékokkal küld hódoló követet Csóu urához. Kr. e. 1400-tól kezdődőleg folyton élénkebb lett a hunok szerepe. A krónikák nemcsak hun betörésekről, hanem arról is említést tesznek, hogy a határmenti törzsek föllázadtak. Ezekről a határmenti tartományokról meg kell jegyeznünk, hogy élükön uralkodói hatalommal felruházott, a krónikákban *Vang*nak nevezett és királynak fordított hűbéres fejedelem állott. Olyanszerű intézmény lehetett ez, mint Árpádházi és Anju királyaink magyar bánságai, amelyekről tudjuk, hogy lakosságuk nagyobb része idegen volt. Kr. e. 1300. tájékról találjuk följegyezve, hogy Vuting császár elpusztította a démonok országát és az itt lakó ti és kiong törzseket meghódította. Ennek a császárnak a hadai nyomulnak

először a sivatag tájékára. Ebből az adatból az derül ki, hogy a khinaiak hatalmukat ekkor már a mai Kanszu tartományra is kiterjesztik. A démonok országa nevére használt írásjel északot is jelent. Khinai felfogás szerint észak a rossz szellemek hazája. Valószínű hát, hogy a mai Kelet-Mongoliát és Mandsuriát értették alatta. Érdekes, hogy Csou hun eredetű népe nemcsak Khinában szerzi meg országa részére az elsőséget, hanem ő az, aki a hun törzsekkel diadalmas harcokat vív századokon keresztül.

Ettől fogva egyre több hun törzsnévvel találkozunk. Úgy látszik, hogy az ősidőktől fogva Khina szomszédságában tartózkodó hun törzsek túlnyomó részükben összeolvadtak a khinaiakkal, s helyükbe nyugatról új törzsek nyomultak. A határőrvidéki fejedelemségeket egyenesen a hunok elleni védekezés céljából állítja fel Khina a Kr. e. XII. század elejétől fogva. 1189-ről találjuk a följegyzést, hogy a császár hadsereget küld a tikhunok ellen azzal, hogy azokat verjék le, üzzék el és az átjáró határt falakkal zárják el.

1160 körül a midsong hunok betörték Juen tartományba, de megverettek, fogságba kerültek. A császár Csing tartományba telepíti le őket. Ez a tartomány Khina belsejében van, így ez is vegyes hunvérű lakosságú lesz. Úgy látszik, hogy a khinaiaknak ez a győzelme ellentámadást vált ki a hunok részéről. A kútfők ugyanis kénytelenek beismerni, hogy 1158-ban a kien-dsongok végigpusztítják Csout és szomszédos tartományait s csak több hűbéres fejedelem összefogásával tudják őket visszaszorítani. Az egyesült csapatok vezére Csang volt, aki rövidesen aztán Csóu tartomány urából khinai császárrá kűzdi föl magát. Mint császár Ven,

1
más olvasás szerint Vu nevet vett föl. Egyes hadvezér lehetett, mert a dsong és tik törzseket nemcsak hogy visszavetette, hanem hatalmi körébe is vonta. Az ők segítségével úzi el aztán az előző dinasztia utolsó császáráét. A hunok szerepe itt világos. A dsongok és tikek, vagy ahogy a krónika megjegyzi másik nevüket: hun-ik és kien-unok, előbb mint ellenségek törnek Csou államra, azután pedig mint szövetségesek trónrasegítik nemcsak Vent, hanem fiát, Aut is. Ez az esemény adja kezébe Csunak a Khina feletti hegemoniát, s ezáltal új mederbe tereli Kelet-Ázsia történetét.

Vu, Khina egyik legnagyobb embere. Kiváló hadvezér, nagy hódító, kitűnő szervező, aki rövid időre megteremti Khina egységét. Elköveti azonban azt a végzetes hibát, hogy az országot kiváló hadvezéreinek és nagy embereinek hűbérként kiosztja. Ez a gyöngye utódok kezében az ország újbóli széthullásához vezetett. Az új dinasztia első két századában keveset hallunk a hunokról. Úgy látszik, hogy megtartották a szövetségi hűségét. Csak 1100 körül találunk egy feljegyzést, amely azt mondja, hogy a betörő dsongokat csak az egyesült fejedelmek hadai tudták visszaverni. Ez a khinai egység mellett azt is mutatja, hogy a hunok is olyan erővel támadtak, amelynek kivédésére majdnem az egész birodalmat talpra kellett állítani. Ez a hun támadás már északról történt, s úgy látszik, itt is valami nagyobb hun erő szerepelt. Kr. e. 1000 körül a Csou dinasztia már kezdi erejét veszíteni. Ezért a dsongok és tikek nem hozzák el adóikat s az uralkodó, bár nagy sereggel vonul ki ellenök, csak négy fehér szarvast és négy fehér farkast tud a hadjárat zsákmányául felmutatni. A krónika azt is megjegyzi, hogy ettől fogva a dsongok

és tikek nem jöttek el a császári udvarba. (Tehát felmondták az eddigi barátságot). Ebben a hadjáratban három új hun törzs nevét említik a krónikák. A Tápé, Pösze és Suta törzsek neveit. 989-ből említik az írások, hogy a szüidsongek magát a fővárost is megtámadták. Csou 985-ben újra harcba keveredik a hunokkal. E meggondolatlan támadás óta a hunok újra támadólag lépnek föl Khina ellen. Nagy hun összefogásokról szerzünk tudomást, mely a középországot oly nyomorba dönti, „hogy még a költők is buskomorságba estek“.

Ettől kezdve lett a hun kérdés a birodalom legnehezebb problémája. A khinaiak, mint politikus nép nemcsak fegyverrel, hanem politikai eszközökkel is igyekeznek a hun veszedelmet elhárítani. A császári udvar khinai címeket és méltóságokat osztogat a vele békés érintkezésbe került hunok között. Ekkor kezdődik meg az összeházasítás gyilkos politikája. Harciasabb hun törzsfőknek előkelő khinai lányokat adnak feleségül. Ezek a khinai fehérnépek rendszeren keresztülvitték azt, hogy a tőlük származó gyerekek örököljék apjuk méltóságát. Hatalmas fegyver volt ez. Ha a törzs elfogadta a félvér korcsot, akkor megszűnt Khina ellensége lenni, hiszen a khinai anya mindig igyekezett khinainak nevelni idegen férjtől kapott gyermekét. Ha pedig a törzs nem fogadta el, belviszály tört ki, amely lekötötte, sőt fölemésztette a törzs erejét. Erre számos példát találunk az évkönyvekben följegyezve. A 900-as évek tájáról jegyzi föl, hogy a császári családnak a dsongokkal való sokszoros összeházasodása miatt minden dsongfajta meghódott az uralkodó előtt s ez a behódolás adta meg az erejét, hogy trónon maradjon.

Főnnebb említettem, hogy a hunok újra támadólag

lépnek föl. Nem a behódoltak, hanem a sivatag hunjai, az új támadók. Tagadhatatlan, hogy ezeknél a támadásoknál a behódolt hunok is sokszor segítségére voltak vértestvéreiknek. 930 körül a Csin tartományi krónikák azt vetik az uralkodó szemére, hogy a hun barbárok minden szokását magával hozta s elterjesztette a khinaiak között. A következő évtizedekben a már behódolt és letelepített határszéli hunok számos nyugtalankodásról adnak hírt a krónikák. Az uralkodó a legrakoncátlanabb határszéli törzseket betelepíti az ország belsejébe, ahol felszivja őket a khinai lakosság. 850 körül Khinában belzavarok ütnek ki. A krónikák szerint a hunok fölhasználták a zavarokat s betörve, végig pusztították a határmenti tartományokat. Az ellenük vezetett egyesült hadseregek, „a király parancsolata dacára” sem tudták legyőzni a hunokat. Ez a burkolt tudósítás elárulja, hogy a dsongok föllázadnak a királyi ház ellen, kiirtják a hűbérúr családját, s maguk telepednek meg a khinai Csin tartományban. Csak 20 év múlva sikerül visszaszerezni a tartományt, ezt is olyan puccsal, amelyben mindkét uralkodó család számos tagját elveszíti.

II.

KHINA HUN HÓDOLTSÁGBAN.

790-ben erős hadsereg indul a dsongok ellen, de csufos vereséget szenved. Rövid egymásutánban több hun támadásról emlékeznek meg a krónikák, s csak 787-ben sikerül Khinának megállítani a hunok előnyomulását. Khina diadalmámborba esik e győzelem felett. A költők dicshymnuszokat énekelnek, de az uralkodók a városokat és a járható határterületeket falakkal látják el. Minden forrás hangoztatja, hogy ebben az időben a hunok már nem mint portyázó kalandorok, hanem mint hódítók lépnek föl, akik állandóan megfészkelik magukat a meghódított területeken. Közben Khinában a hűbéres fejedelmek újra hajbakapnak, uralkodókat tesznek le vagy állítanak, s egész uralkodó családokat pusztítanak ki. A hunok így könnyen urai lehetnek az egymással harcba elfoglalt és elgyengült khinai hűbéruraknak. Ha ekkor a hunoknak egy nagy vezéralakja akadt volna, minden nagyobb áldozat nélkül az egész Khina urává tehetné volna a hunokat.

700 körül Lu államnak sikerült békét kötni a hunokkal. Így ezt nyugton hagyják, a többi államok azonban annál többet szenvednek. Az északi dsongok 713-ban betörnek Csing tartományba. A tartomány hun lakosságú, a király félvér fia sokáig élt a hunok között s egy haditervet készít a betörő hadsereg ellen. A terv hun módra volt megcsinálva. Az északi hunok bele-

mentek a kelepcebe s csufosan kikaptak. Hun harcolt hun ellen.

A birodalom nyugati részén is folynak a harcok, amelynek folytán a Csin-i király kiűzi a Szenszi tartományban megtelepedett hunokat, akik törzsrokonaikhoz menekültek, 706-ban azonban már a hegyi dsongokkal a főváros falai alatt verik le a khinai sereget. 678-ban a Csin-i király újra előre tör s az egész nyugati Szenszi tartományt, a hun törzseknek ősi lakóhelyét, országához csatolja. Úgy látszik, évekig tartó mozgó harcok következnek, amelyekben 674-ben Csin és Lu győzelmet aratnak. Valószínű, hogy ez a győzelem csak visszavonulás lehetett, mert 670-ben a hun seregek megint végigdulják a határszéli tartományokat s az év végére, a krónikák beismerése szerint is, urai lettek az egész akkori Dél-Khinának.

Párhuzamosan folyt északon is a harc. 672-ben Csin hercege meghódít egy hun törzset. 667-ben három khinai állam szövetségbe, újra megtámadja az északi hunokat, akik 664-ben viszonozzák a támadást. A szövetséges hadak visszaverik ezt a támadást s Khina diadalmámborban uszik a győzelem felett. 662-ben egy új hun törzs-lép fel támadólag Khina ellen. A Csin-i fejedelem fia (hun anya gyermeke) látva az északi hunok elleni sikereket, közös szövetségbe vonja össze a khinai államokat a hunok ellen. A szövetség eleinte nem sok sikert aratott, ennek legélénkebb bizonyítéka, hogy a főtebb említett tikhun törzs még három év múlva is khinai földön tanyázik. A hunok támadásai még erősebb lendületet kapnak ettől az időtől fogva. 660-ban már Vei államot támadják meg, pedig ez az állam Cin és Chi államoktól délre fekszik s így

csak ezeken keresztül juthattak oda. A krónikák hiába szépitgetik, Vei előtt ennek a két államnak is hun kézre kellett esnie. Veire különben végzetessé váltott a hun támadás. Hadserege szégyenletes vereséget szenved s a Vei-i alkirály elesik a harcokban. Lázadás is tör ki ellene, amely egész családját elpusztítja. A hűbérállamok szövetsége mintha elaludt volna, nem tud eredményt elérni, egészen addig, míg Chi fejedelme nem veszi a kezébe a vezetést. Neki sikerül visszaszorítani a tikhunokat. A sanyargatott lakosságot elköltöztette a határszélről, ahol fallal kerítette be a védelmi vonalba eső városokat. Cin fejedelme legidősebb fiát a Szansziben harcoló hunok ellen küldi. A fiú nem tud sikert aratni, ezért az udvari intrika megfosztja trónöröklési jogától, sőt azzal vádolja, hogy atyját meg akarta mérgezni. Hadsereget küldenek elpusztítására. A dolog annyira jut, hogy kénytelen a tikhunokhoz menekülni. Itt élt atyja haláláig. Ekkor, valószínű az ő buzdítására, a hun hadsereg betör Cinbe, s annak seregét szetszórja.

Érdekes kis epizódot említenek itt a khinai források. Vei államnak, mely sokat szenvedett a hunok támadásától, alkormányzója fellázad hűbérura ellen s a tikektől kér segítséget. Ezek azonban nem segítik a királyt ellen a föllázadó alattvalót.

A hun támadás egyre nagyobb méreteket ölt. 648-ban több hun törzs szövetségbe lépve betör Khinába s még a királyi város keleti kapuját is fölégetik. A khinai ellentámadás nem tudja fölmenteni az ostromlott királyi várat. A krónikák szerint a dsongok békét kötöttek a királlyal.

Az elmondott pár évtized eseményei azt mutatják, hogy a hunok ismét döntő szerepet játszottak Khina

életében. Egész Khina közel állott ahhoz, hogy hódított hun tartománnyá süllyedjen. Ebben a korban jön rá Khina arra, hogy bekerített városokkal és várakkal védekezzék a hunok ellen. A hunok pedig látták, hogy csak akkor lehetnek igazán Khina uraivá, ha a leg-hatalmasabb khinai államot Csout, elfoglalják. A Vei-i és Csin-i hadjáratok és a hunok ottani térfoglalása, úgy látszik, bekerítő mozdulat volt Csou ellen. Ezt a khinai államok is észrevették, s hogy megmentsék magukat, esküszövetséget kötöttek a hunok ellen. Ebbe a szövetségbe azonban nem lehetett az összes államokat bevonni. A tartományok közötti gyűlölködés olyan nagy volt, hogy pl. Ju alkirálya kijelentette, hogy szívesebben lesz a hunok szolgája, semhogy bosszút ne állhasson az őt megsértő szomszéd khinaiakon. Azért a szövetség megszületett s ezzel Khina közelebb jutott ahhoz, hogy újra egységes állammá alakulhasson. Még ezt is a hunoknak köszönhette. A hunok ezalatt folytatják tervüket. Rávetik magukat Csoura, amelyet csak a szövetséges hadak tudnak a végpusztulástól megmenteni.

A khinai államszövetség rövid életű volt. Chin fejedelme meghal s négy öccse összekap a trón fölött. Mindenik segítség után néz. Az egyik a tikhunokat hívja s így nemcsak az államszövetség bukik meg, hanem egy új hun támadás is történik. A hűbérállamok még az eddiginél is elkeseredettebb harcokba kerülnek. A király igyekszik békét teremteni, de tekintélye annyira süllyed, hogy békeköveteit a hűbéres alkirályok börtönbe vetetik. Jellemző Khinára, hogy ez a megharagudott árnyékkirály a tikhunokkal köt szövetséget, s elhatározta, hogy a tik fejedelem leányát feleségül veszi. A főmi-

niszter hiába mond ellent. Hogy a dolgot megakadályozza, lázadást szít. A tik csapatok azonban közben megtámadják és elfoglalják Csout, melynek fejedelme és a király elmenekülnek Csinbe. A krónikák szerint ettől fogva Khina nagyon szenvedett a hunok miatt. Négy évig van a hunok kezében a király tartománya. Nem tudták felszabadítani.

Cinben ezalatt Csungör kerül az alkirályi székbe. Száműzött herceg volt s két évtizedes szenvedéstől meg-edzve, egyike lesz Khina legerősebb hadvezéreinek. Anyja hun leány volt. Mikor bajba került, a hunok közé futott s ott meg is nősült. A krónikák azt mondják, hogy mikor visszakerült Khinába, arra kérte hun feleségét, hogy várjon rá 25 évig. Ha azalatt vissza nem jönne menjen férjhez máshoz. Az asszony azonban így felelt: én most 25 éves vagyok s ha 25 év múlva kellene férjhez mennem, akkor már megyek a sirba. Inkább várok rád. A hun asszony ragaszkodott férjéhez s mikor ez trónrajutott, két gyermekével együtt utána ment. Csungör uralkodói neve Ven lett. Hadsereget gyűjtött, elűzte a dsongokat és a tikeket, leverte a lázadást s Csou királyát visszahelyezte székvárosába. A krónikák azt mondják, hogy a legyőzött dsongok és tikek nagy részét elfogta s letelepítette a Hoanghó-nál. Ettől fogva ezeket a krónikák vörös és fehér tikeknek nevezik.

Csungör tehát visszaállítja Khinában a Csou dinasztia uralmát, s felszabadítja a hunok uralma alól a királyi birtokokat. Ha mindezeket az adatokat összevetjük, csak úgy tudjuk megérteni a dolgot, hogy Csungör a föllázadt, letelepedett hunokat győzi meg, valószínűleg azoknak a hun törzseknek a segítségével.

amelyekkel ő rokonságba keveredett. A hunokra nézve az a szomorú ebben az eseményben, hogy a vörös tik törzsek új lakóhelye be volt ékelve a khinai államok közé, amelyekben egy század alatt teljesen eltűntek.

A krónika írók ezeknek az eseményeknek a leírása alkalmával fejszorolják az előttük ősmert hun törzseket, akik szétszórva, folyó völgyekben és hegyszakadékokban önállóan élnek törzsfejedelmeik alatt. Azt írják, hogy gyakran száz meg több törzs is él egy-egy csoportban, de az összes hunokat még senki sem tudta egy néppé alakítani. A feljegyzésekben érdekes az is, hogy először említik a tungu népet amely a tunguzság őse. Ez is bizonyíték amellett, hogy a tungufajta népek hunok, akik, mert a főtörzstől évszázados elválásban éltek, külön néppé alakultak. A krónikák tagadják a hun egységet. Ha azonban az éppen leírt eseményeket végignézzük, lehetetlen meg nem látni, hogy azokban egy nagy koncepciójú terv kerül kivitelre, amely Khina elfoglalását tűzte ki célul. Így kellett, hogy valami egységnek, valami központnak lenni, ahonnan a szakadatlanul előretörő hun törzsek kikerültek, irányítottak.

630 tavaszán Csungőr úgy látszik el akarja foglalni Chint. Erre a tikek rögtön megtámadták tartományát. A következő évben Csungőr bosszuló hadjáratra indul. Őt hadsereget állít a tikek visszaszorítására. A hunok azonban olyan diadalt arattak, hogy még Vei is ismét hatalmuk alá került. Ez esztendő őszéről azt írják a krónikák, hogy a hunok között zavarok támadtak (valószínű királyváltás), s emiatt Veivel békét kötnek. A 627-i krónikás feljegyzésekből azt sejthetjük, hogy a hunoknál szakadás történt, mert a hun törzsek egyes

részei kezdenek más-más politikát követni. Csungőr meghalt Chinben, s az új alkirály rögtön háborút indított Csin ellen, segítségül hiva a kiendsongokat. Ugyanekkor a fehérhun törzsek betörnek Khinába s ott olyan pusztítást végeznek, olyan messze elkalandoznak, hogy a khinai krónikások még 800 esztendő múlva is erről panaszkodnak a legkeservebben.

III.

KHINA SZABADSÁHARCAI.

Csinnek szerencséje volt. Alkirályi székébe Khina egyik legnagyobb embere, Mu fejedelem kerül, aki Khina hatalmát Kelet-Turkesztánig terjeszti ki. Mu története a hun történelemnek is egyik legjelemezőbb darabja. A dsonghun király mikor meghallotta Mu bölcsességét, elküldötte hozzá bizalmasát, Jin-Hüt, aki egy khinai menekült családból származott. Mu megmutatta neki városát, palotáját. Jinjü így szólt: „Ha szellemek által készítettet ezeket, akkor kifárasztottad az Isteneket. Ha pedig emberekkel csináltattad, akkor kimerítettet az embereket.“ Mu aztán beszélt arról, hogy Khinában megvannak a törvények, életszabályok, szertartások, zene és mégis mindig zavarok dúlnak. Aztán megkérdezte, hogy a hunoknál, akiknél mindezek hiányoznak, miért nincsenek örökké zavarok. Jinjü feleletében kifejtette, hogy a nagy Hoangti császár, aki ezeket az életszabályokat kifejtette, csak keveset kormányzott. Utódai azonban folytonosan gögösebbek és kicsapongóbbak lettek. A törvények és életszabályok arra voltak jók nekik, hogy tekintélyt szerezzenek, elnyomják és kifosszák a népet, a jóság és az igazság örve alatt. Így a nép csalódott uraiban, elvesztette türelmét, rossz

lett, hiszen uraik addig mentek, hogy egész családokat irtanak ki egyesek bűnéért. A hunoknál másképp van ez. A hun fejedelmek erényre és emberiségre törekednek s mindig az van előttük, hogy alattvalóiknak a javát szolgálják. Ennek természetes következménye, a nép hűsége s a fellebbvalók igaz tisztelete. Olyan a hun uralom, mint a test szervezetének a kormányzása. Nem is tudják, hogy ki kormányoz.

Mikor Mu ezeket hallotta, megijedt, összehívta a tanácsosait. Arról tanácskoztak, hogy ezt a bölcs és nagy embert nem eresztik vissza a hunok közé, mert az veszedelmes Khinára. Az egyik tanácsos ellentmondott. Kifejtette, hogy a hunok királya távoli és rejtett országban lakik s így természetesen nem ismeri a középország (Khina) életharmoniáját. Ezért azt ajánlotta az uralkodónak, hogy küldjön zenészeket a hun királynak, hogy ezek megfosszák őt jellemerejétől. Jüt pedig pedig tartsa magánál, hogy a hun király előtt árulás gyanujába keveredjék. Így az uralkodó és miniszterei között kitör majd az egyenetlenség s akkor meg lehet őket buktatni. A hun királynak, ha megtetszik a khinai zene, akkor elhanyagolja a kormányzást. Mu követi a tanácsot. A dsongkirálynak annyira megtetszenek a khinai zenészek és énekesnők, hogy nem küldi vissza még egy év múlva sem. Ekkor hazaküldik Jüt, aki, mikor meglátta a hun fejedelmi udvarban történt változásokat, szemrehányást tesz a hun királynak. Nem tudott célt érni, kegyvesztett lett. Mu visszacsalja Csinbe s hű emberévé teszi. Az ő tanácsára hallgatva sikerül Csinnek megverni a dsongok királyát s elvenni 12 országát.

Ennek a krónikás följegyzésnek, melyet kivonato-

san közöltem, amellelt, hogy a hun kormányzati bölcseséget ecseteli, igen fontos adata az, hogy a hun királyról beszél. Ez először történik, hiszen amint láttuk, eddig csak hun törzsekről esett szó. Fontos az a megvilágítás is, amellyel meg akarták rontani a régi hun erkölcsöket. Ami a 12 országot illeti valószínű, hogy ugyanennyi törzsről lehet szó. De ez az adat történeti bizonyíték arra, hogy ebben a időben Khinától nyugatra még eddig a történelemben nem szerepelt hun országok is vannak. Mut a khinai krónikások hunnak tartják s országáról is azt mondják, hogy az hun származású. A dologban van valami. A Csin család trónralépése óta Khinában is szokásba jött, hogy a fejedelem temetésénél annak hű embereit, kincseit, szolgáit vele együtt temessék el. Csinben ez a szokás 676-ban kezdődik, s majdnem 401-ig marad szokásba. Mu halálakor 621-ben, majdnem 200 embert küldöttek utána a halálba. Khinában az ilyenszerű emberáldozat nem volt divatban, de élt annak egy másik formája. A krónikák most sem az emberáldozat miatt fakadnak ki, hanem azon, hogy milyen nagy és derék embereknek kellett Mu után menni a halálba. A nép megsiratta ezeket, még egy ódában is, amelyet Turcsányi fordításában közölök.

A sárga madarak.

Röpködve szállnak a sárga madarak.
Pihenni ők a szederfákra járnak.
Ki ment Mu után a sirba?
Ce-cse Csung-ha, ki száz mással fölért.
Mikor a sirhoz lépett — ó azur Egek!
Megborzadt és megreszketett.

Legjobbainkat pusztítottad el, Mu,
Csak ő magáért száz mást adtunk volna.

Röpködve szállnak a sárga madarak.
Pihenni ők a szederfára járnak.
Ki ment Mu után a sirba?
Ce-cse Csung-hang, ki száz mással fölért.
Mikor a sirhoz lépett — ó azur Egek!
Megborzadt és megreszketett.
Legjobbainkat pusztítottad el, Mu,
Csak ő magáért száz mást adtunk volna

Röpködve szállnak a sárga madarak.
Pihenni ők túskebokrokra járnak.
Ki mint Mu után a sirba?
Che-cse Khien-un, ki száz mással fölért!
Mikor a sirhoz lépett — Ó azur Egek!
Megborzadt és megreszketett.
Legjobbainkat pusztítottad el, Mu,
Csak ő magáért száz mást adtunk volna.

617-ről egy új hun törzs, a Szóbán tikek betöréséről panaszkodnak a krónikák. Az évről évre megismétlődő támadásokat nem soroljuk föl, csak azt a két adatot említjük meg, hogy egy betörő csoport vezére khinai fogságba került, akik megölték. Ugyanez a forrás három hun óriásról emlékezik meg, akik Khinában nagy rémületet keltenek, de kettőt közülök sikerült lenyíltatni. A krónikák a hunokat legtöbbször magas termetű embereknek emlegetik. Közöttük is akadt bizonyára óriás, hiszen ilyenek mindentűt előfordulnak. Az apró termetű igazi khinaiak előtt a lovas hunok tényleg nagy termetűeknek látszódhattak. 610-ről jegyzi föl,

hogy egy hun csapatot törbe csaltak. A következő évben azonban a hunok visszatörölják a vereséget.

606-ban az ország belsejébe telepített vörös tikek föllázadnak. A khinaiak nem bírnak a hunokkal s így pártviszályt igyekeznek keltetni közöttük. A diplomácia elkezd működni, s egymásra uszítja a vörös és a fehér tikeket. A vége a vörös tikek behódolása. Nem sokára utánuk a Lu és Li nevű hun törzsek is elbuknak. Ezeknél a harcoknál tűnik föl Hoangszi, a Lu törzs nagy vezére, aki ezeket a most elbukott törzseket közös támadásra egyesítette volt. Az általa támasztott szövetség olyan erős, hogy a khinaiak jó ideig meg sem merték támadni. Csak mikor a fönnt említett diplomáciai munka a vörös tikeknél palotaforradalomban tört ki s megbontotta az egyesülést, mernek újra a hunok ellen támadni. A krónikákból az látszik, hogy a vörös tikek törzse volt a leghatalmasabb. Mikor leverik, Hoangszi is fogságba kerül s kivégzik. Az adatokból még az is kitér, hogy ezek a vörös tikek önmagukat szóbánnak nevezték.

A vörös tikek helyett más hun törzsek törnek előre s a krónikák 589-ről azt jelentik, hogy a király hadserege a mao dsongoktól szégyenteljes vereséget szenved. Hogy milyen erősek voltak ezek, annak bizonyága, hogy az ellentük küldött khinai hadsereget egyetlenegy törzsük tönkrevverte. A khinai államok harcaiban ezután a behódolt hunok is részt vesznek. Hogy nem nagyon lelkesedhettek új uraik iránt, annak csattanós bizonyítéka a krónikáknak az az elbeszélése, hogy Csi őrgrofját, aki egyuttal a hadsereg főparancsnoka volt, leveretése után a Cin seregében szolgáló hunok, utat nyitva maguk között és lánssáikkal védve, engedik menekülni.

Néhány zavaros év következik, ahol a behódolt hunok a hűbéres fejedelmek harcaiban erős részt vesznek. Ugyanazon törzsek majd itt, majd ott harcolnak.

Ekkor történik, hogy Cin megunva Csinnek folytonos ármánykodását, felmondja neki a barátságot. Vádiratszerű levelében szemére hányja a hűbéres fejedelmnek, hogy őt a tikek elleni támadásra biztatta s ugyanekkor értesítette ezeket a tervezett támadásról, de a tikek becsületesebbek voltak és megizenték a fejedelmnek az álnokságot. Erre a khinai államok újra hajbakapnak. Ezekben a harcokban a hunok már csak csendes szemlélők lesznek. 568-ban a bu-csing törzs tör be Cinbe, de a dolog békekötéssel végződik. A minisztertanács azt mondja: „A dsongokkal való békének öt előnye van: 1. A folyton vándorló nép békében szívesen elcseréli földjét. 2. A velük való béke nyugalmat jelent a határokon. 3. Ha ők minket, mint barátokat segítenek, minden állam félni fog tőlünk. 4. Ha békében vagyunk velük, pihen a hadseregünk és 5. pihen az állam is.

A megkötött béke elég tartós. A hun törzsek beolvadása szépen halad, bár a khinaiak gyanus szemmel nézik régi halálos ellenségeiket. A hűbérurak tanácsülésén ki is robban ez a gyűlölet, de a hun kapitány visszautasítja az árulás vádját. Itt mondott beszédéből tudjuk meg, hogy Cin ezeket a hunokat déli határán egy vadonban telepíti le, melyet a hunok kultúrterületté alakítottak. A Si-ki egy verset közöl. Ezt dalgatta volna a főúr mikor a gyűlésről eltávozott:

(Turcsányi fordítása.)

Zümmögve szálló dög legyek
Mindig fényes falakon másznak,

Oh! te drága jó fejedelmem,
Ne higgy ne, a rágalmazóknak!

Zümmögve szálló dög legyenek
A legjobb gyümölcsökre járnak,
A rágalom nem ismer gátat,
Felforgat egész országokat.

Zümmögve szálló dög legyenek
A mogyoró bokorra járnak,
A rágalmazó bösz szavai
Kettőnk szívéen is rágva-rágnak.

Pár évtizedig a khinai kutfőkben alig találunk valamit a hunokról. A betörések megszűnnek, csak egyetlen egyről tudunk, amelyben a hunokat törbecsalják. Egy részük elmenekül, más részüket elfogják és Khinában letelepítik.

Ügylátszik ez volt az utolsó tikhun törzs, mert ettől fogva a támadó hunok közül nevük kimarad csak a dsonghunokról esik szó. 525-ben a lohuan dsong törzset barátság és szövetség ürügye alatt váratlan rajtaütéssel robbantják szét. Ezekről sem esik többet szó. A mandsongokat is árulással hajtják igába.

Még két hun törzs szerepel, a tali és a giku. Az elsőt sikerült ártalmatlanokká tenni, a gikuk azonban egy kisebb vereség után visszavonulnak. Még 115 év múlva is, mint független néptörzsről beszélnek róluk, akik sokszor megzavarták Khina békéjét. Rajtuk kívül azonban nincs más hun törzsről említés. Majdnem 160 esztendőn keresztül alig találunk hun nyomot a khinai történelemben. Khina ezalatt újabb erősített városokkal és ütelzáró falakkal erősíteti határát.

A meghódított hun törzsek a versengő államok

közül Csaot segítik diadalra. Ez az állam megváltoztatja az ősi khinai szokásokat. Hadseregét lovasíjászokká képezi, hun ruhát ad rájuk. Ez a hadsereg, mely valószínűleg túlnyomó részében hun volt, teszi aztán lehetővé a gikuk meghódítását. Ezekből az adatokból nyerjük az első tudósítást a khinai nagy falról, melyet tehát már Kr. e. a IV. század végén építeni kezdettek.

Az, hogy Vu-ling alkirály hun szokásokat vesz föl, azt bizonyítja, hogy a sok bekebelezett hun töredék megtette a maga hatását Khinára. Azt is belátta Csao, hogy a gyalog és szekéren harcoló khinaiakkal szemben milyen nagy előny a hun lovasíjász harcmódora. Ezek tudatában válik jóformálag egész országával hunná. De célja a Khina fölötti főhatalom elnyerése is. Hogy a szabad hunokat is a maga részére tudta megnyerni, annak egyik oka az, hogy személyesen kereste föl a hun királyokat. Hun ruhában, hun segédcsapatokkal teszi meg ezt az utat. Ő az első és egyetlen khinai uralkodó, aki személyesen járt a hun királyok udvarában. Hogy nem hódításról volt itt szó, hanem szövetség kötéséről, annak a legfőbb bizonyítéka az, hogy az összes meglátogatott hun királyok hozzája csatlakoztak csapataikkal. Khina főuraságára vágyott. Ezért hoz meg minden áldozatot. Még trónjáról is lemond a fia javára, hogy átvehesse a szövetséges hun csapatok fővezérletét. Terve nem sikerül, nem tudja maradandóvá tenni alkotásait s halála után az az erős hun szövetség, amit szerzett, megdőlt.

Vuling óta a khinai források Hungno, Hunno néven emlegetik a hunokat. Ügylátszik, hogy ő, aki a hun király udvarában volt, megösmerte ezek igazi nevét s történetes följegyezték. A történeti könyvek pedig

azóta mindig ezt használják. Mint nagyon fontos tényt kell megjegyezni, hogy a név leírására használt *nó* írásjegynek régies olvasása *nor* volt. Így a hunok igazi neve a legpontosabb filológiai megállapítással *hunornak* hangzott. A magyar mondák *Hunor* nevét tehát nem a tudákos barátok találták ki, mert az egykorú khinai források már a Kr. e. III. században így jegyzik föl ezt a nevet.

A Kr. e. III. század közepén, a khinai források szerint, két hatalmas hun ország áll előttünk, a *tunghuk* országa és a *jüecsiké*. A *tunghuk* külön néppé válását a 280 körül Kr. e. történt vereségük után való visszavonulásuk okozta. 400 kilométeres pusztát választja el ezután őket a többi hunságtól, így elszakadva érthető, külön fejlődésük. A *jüecsiké* később a hun királytól legyőzve nyugatra vonulnak, ahol leírásunkban még találkozunk velük. Khinának azért még elég baja marad a hunokkal, akik lassankint újra keletnek fordítják nyíllas csapataikat. Legerősebb ellenfelük a fent említett *Li-mu* tábornok volt, aki kiösmerve szokásaikat, eredményesen tudott ellenük védekezni. Hosszú életrajza, melyet a khinai krónikák adnak, a hun-khinai viszonyok egyik leghűbb ecsetelője. Röviden ismertetem.

Állandó lakhelyét a határvonalra tette s nagyon szigorúan hajtotta be az adókat, hogy a hadsereget fönntarthassa. A harcosok számára naponként több marhát vágatott le. Lovaglásban, nyíllövésben minden nap gyakorlatokat végeztetett velük. A jelző-tűzadó állomásokat megerősítette s mindenikébe jókora őrséget rakott. A népnek ki volt adva a rendelet, hogy a jelző-tűzek kigyulladásakor azonnal hűződjanak a védelmi vonalakba. Katonáit is ilyenkor rögtön az erődökbe paran-

csolta. Ha a hunok betörték, mindenki, értékeivel együtt, a megerősített helyekre vonult. Így a hunoknak nem igen volt mit fölprédálni. Gyávának tartották s e miatt állását is veszítette. Rögtön utána azonban egy hun betörés úgy elpusztította az országot, hogy mindenki belátta eljárásának helyességét. Vissza is helyezték régi állásába, de azért a gyáva név rajtamaradt.

A határörvidéki katonaság pontosan megkapta zsoldját és ennivalóját. Mivel naponként erős gyakorlatot végeztek, nagyon szerettek volna már egy kis csetepatét. *Limu* engedett. 100.000 kiképzett ijjásza mellett igen sok szekeres, gyalogos és lovas katonája volt. Tört vetetett a hunoknak. Kevés ember kíséretében nagy csordákat küldött legeltetni. A kémlelő hunok az elbujtatott hadsereget nem vették észre. Összeszedelődtek hát, s mintegy 100.000 emberrel betörték Khinába. A lesben álló csapatok rajtaütöttek a mit sem sejtő hunokon és döntőleg megverték. A sennyő (akit itt említenek először) megfutott s jó néhány évig nem bántotta a határszéli tartományokat.

Ügylátszik, hogy a hunok ezuttal nagyobb vereséget szenvedtek, mert a khinai krónika jó darabig megint csak úgy melleleg emlékezik meg róluk. Ez az idő különben úgy a hunok, mint Khina történetében fordulópontot képez. A khinai államok sokszázados harcából Csin kerül ki győztesen. Ennek a tartománynak nemcsak lakossága, hanem uralkodója is hun keverék volt. Így is csufolták a többi államok századokon keresztül. A győztes Csin Khinát egységes államná kovácsolja. Hogy ez megtörténhetett, ahhoz egy hun vérű uralkodónak hun vérű alattvalóira volt szükség.

Ez új állapotok megteremtője Si-hoang-ti volt. Hamar belátta, hogy birodalmát északról fenyegeti veszedelem, mert itt a hun törzsek újra erőre kaptak. Már 238-ban harcot kell vívnia ellenük. Később, mikor a vetélkedő államokat legyőzte, teljes erejével a hunok ellen fordult. Si-hoang-ti félelmetes ellenfél volt harcban és politikában. A hunokat eddigi történetünkben még nem támadta ilyen veszélyes ellenség. A krónikák Si-hoang-ti gyűlöletének okáról még ezt beszélik: ebben a korban a történészek Hunor nevét Hu-ra kezdik rövidíteni, hogy ne legyen hosszabb a császár országának nevéénél. Si-hoang-ti követséget küldött volt a keleti tengerpart állapotainak kikutatására. A visszatért követség valami írásfélét hozott magával, amelyet úgy fejtettek meg, hogy Si-hoang-ti dinasztiájának Hu fog véget vetni. Hogy ezt magakadályozhassa, a hunok megsemmisítésére indul. Saját országukban támadta meg őket. Hadvezére Mung-Thien vezeti a támadást. 300.000 emberrel indul északra. Mindenütt határerődítéseket emeltet, 41 fallal körülvett kerületi fővárost épített. A száműzöttekből katonai telepeket alkot, hogy a határ mentét benépesíthesse. Ezenkívül új hadi utakat készítettek s a régieket mindenütt kijavították. A krónikák szerint a határerődítések hossza 10.000 li volt (4000 kilométer.) Ez az óriási építő munka és óriási hadsereg mind a hunok ellen irányult. Elfoglalja a nagy pusztának és széleinek mind azt a területeit, amely évezredek óta öntötte Khina ellen a harcias hun törzseket. Közben befejezteti a nagy fal építését is.

Láttuk, hogy már századokkal azelőtt kezdte meg Khina a falakkal való védekezést. Ennek egységessé tételét Si-hoang-ti eszközli. Az építéshez hadifoglyokat

használt. A versengő államok legyőzésekor százezer számra vettek foglyokat. Valószínű, hogy elfogott hunokat is rendelt a falhoz, bár az építésben járatlan hunoknak nem sok hasznát vehette. Az egész birodalomra kiterjedő kényszermunka volt ez. Még az igazságtalan bírákat s a könyvelrejtő tudósokat is a falak építéséhez száműzte. Si-hoang-ti volt ugyanis az a khinai császár, aki meg akart semmisíteni birodalmában minden írott emléket, azt mondva, hogy ezek a könyvek rontják meg a nép lelkét. Ez a munkája olyan jól sikerült, hogy igen sok régi könyvből csak töredékek maradtak fenn. A nagy fal fölépítése majdnem 10 évig tartott. Állandóan egymillió ember dolgozott rajta és félmillió pusztult belé a munkába, akiknek testét beépítették a nagy falba. A hunok ezek elől a támadások és védőművek elől visszavonultak a Hoanghó vidékére. Keveset hallunk róluk, de annyi bizonyos, hogy ettől az időtől fogva megszűnnek a törzsek különálló vállalkozásai s a hunok további történetét egy központi uralkodó, a tanhu, vagy sennyő intézi. Talán az történt itt is, mint a magyaroknál, hogy veszély idején egy fejedelem parancsnoksága alatt egyesítették a nemzet minden erejét.

Si-hoang-ti 209-ben Kr. e. meghalt. Méltatlan utóda fia, Hu akinek első teendője, hogy a híres hadvezért, Mungthient, börtönbe vetteti és kivégezteti. A hűbéres fejedelmek föllázadtak a gyöngye uralkodó ellen. A falmenti telepések visszamentek régi lakóhelyükre s a határok védtelenül maradtak. Khina tehát újra darabokra hull, a jóslat szerint Hu teszi tönkre. Hunor pedig, egyesülve olyan erőt képvisel, amelynek párja akkor nem volt ezen a földön. A most elkövetkező harcok talán a Si-hoang-ti támadásainak visszatorlásai voltak.